

УКРАЇНСЬКА ЧАСОПИСЬ
ВИХОДИТЬ У КАТЕРИНОСЛАВІ ДВІЧІ НА МІСЯЦЬ.

1 денября 1912 року.
Рік другий.

№ 22.

КАТЕРИНОСЛАВ.
ЦІНА 10 к.

У М О В И П Е Р Е Д П Л А Т И :

на рік 2 р. 40 к., на півроку 1 руб. 20 к., на 1 міс. 20 к., кожне число нарізно 10 к.
Гроші треба посилати виключно на адресу: Катеринослав, Проспект, книгарня М. Лозинської для редакції „Дніпрових Хвиль“. Просимо шановних передплатників, посладаючи гроші, подавати точно вище зазначену адресу.

ЗМІСТ: Що посієш, те й пожнеш!—Катеринославський депутат про українство. Славянам—поезія В. Гарноградського. Над Кодацьким порогом—історичне оповідання—А. Кашенка (кінець буде). Лист з Кубані—Закубанця. Про українську літературну мову—М. Жученка. Кубанські козаки (до малюнка). Повини нашого письменства. З українського життя. Оповідки.

Що посієш, те й пожнеш!

Недавно всю Україну облетіла звістка про досі нечувані у нас події в Києві: двічі кілька хлопців напало на українські книгарні, на редакцію «Ради» та на клуб «Родина», били шибки у вікнах, кидали пляшечки з чорнилами.. Як

виявилось, це мала бути помста за те, що українська молодь у Львові та в Чернівцях робила демонстрації проти москвофільських інституцій після того як у Києві було закрито український клуб. Одже по ветхозавітному: око за око, зуб за зуб. Наше українське громадянство було дуже обурене цим хулі-

ганським бешкетом, який свідчить про крайню дикість і некультурність людей (навіть студентів університету), котрі «з ідейних мотивів» ідуть робити погроми над мирними людьми. Дуже обурилась цим і київська адміністрація, бо зразу арештувала тих хуліганів і посадила було в тюрму. Але все ж таки в усій цій історії не треба забувати одного: київські бешкети були відповіддю на ті бешкети—інакше назвати не можемо—які вчинила галицька українська молодь. І коли ми осуджуємо київські погроми, то повинні осудити й львівські. Яким би шкодливим і навіть огидним не здавалось нам галицьке москвофільство, ми не повинні забувати, що для багатьох людей у Галичині воно є ідейним рухом; одже йти бити вікна москвофільським інституціям, це значить—виступати проти ідеї з грубою кулачною силою, і тим самим показати, що в нас нема кращих доказів, як дрючок та ломака. Це особливо не до речі там, де люде мають повну волю боротися з москвофільством на ідейному ґрунті.

Але що нас найбільше дивує в усій цій історії з «демонстраціями» у Львові та в Києві, так це становище, яке заняло відносно їх львівське «Діло». Газета ця страшенно обурилась проти москвофілів за те, що вони боронились од нападу демонстрантів камінням і револьверами. Ну, а а що ж було москвофілам робити? Спокійно дивитися, як їм потрощать вікна? Знов же «Діло» дуже ремствувало на австрійський

уряд за арештування де-кого з демонстрантів, але коли довідалось про бешкети у Києві, то вже було незадоволене, що російська адміністрація не вжила проти їх рішучих заходів і мало покарала «демонстрантів»! Дозволимо собі запитати: чи не скидається це трохи на мораль того африканського обивателя, що казав: «добро»—це коли я вкраду, а «зло» — коли в мене вкрадуть! А тут як раз так і вийшло! Замість того, щоб заспокоїти молодь і довести їй, що нерозумно в конституційній державі, де закон дає змогу боротись з супротивником культурними способами,—хапатись за дрюки та йти навкулачча, «Діло» тільки ще більше дратувало молодь своїми писаннями.

Іще більше здивував нас і вразив у «Ділі» — заклик (в № 271) до громадянства стежити за москвофілами, які ведуть свою пропаганду, зараз же арештовувати на місці того, хто попадеться, і отдавати в руки жандармам! Ми просто не хотіли вірити очам, читаючи таке в українському органі... Як що «Діло» береться до таких способів, то як же ми можемо нарікати на нашу «Русскую Правду», яка теж тільки те й робе, що пише доноси і теж вигукує „распни його! распни!“ Це тим більше дивно, що те саме «Діло» дуже обурюється на москвофілів за один їхній донос в пресі з приводу тих же погромів українських книгарень у Києві. Як же дивитись тепер у вічі москвофільській «Прикарпат-

скої Русі», яка в № 929 називає цей заклик „новимъ очереднымъ доносомъ мазенинскої печати на рускихъ людей въ Галичинѣ“...

Ще Драгоманов гаряче повставав проти звачаю старих галицьких народоців боротись з москвофіліством доносами по начальству. Виходить, що наука цієї світлої й високої духом людини пішла марно для публіцистів «Діла»! Зостається сказати їм одно: коли вони не уявляють собі справді, на скільки не личить ідейним діячам взагалі братись до таких способів боротьби, то хай зміркують, що це єсть кий з двома кінцями, і один з них завжди може впасти на голову того, хто тим кием вимахує. А в данному разі це уже й справдилось і вийшло так, як каже народня приказка: що посієш, те й пожнеш!

Катеринославський депутат про українство.

Депутат од Катеринослава д. Александров, виконуючи свою обіцянку, дану їм українським виборцям,—прилюдно з'ясувати своє відношення до українства,—торкнувся української справи в своїй розмові з співробітником місцевої газети „Приднѣпровскій край“ (№ 4704). Заговоривши про національне питання в Росії, д. Александров заявив, що на його думку, для заспокоєння Росії і для заведення в їй доброго ладу треба справедливо вирішити національні справи. „В Росії, скад. Александров, живуть окрім стомильйонової славянської маси іще й неславянські нації, і прилучити їх до державного життя та зробити їх громадянами держави не за страх,

але й за совість, можна тільки признавши за ними їхні національні особливости, котрі вони справді мають. Право на розвиток своєї мови і особливостей свого побуту єсть натуральне право кожної народности і кожної людської особи; але й по-між славянським племям, за котрим не можна не признати переважного впливу на всю майбутню історію країни, неможна усіх вирівнювати під одну культурну мірку; і з цього погляду, наприклад, не можна не признати за українською народністю не тільки права на рідну мову, якою вона справді балакає, але й права на розвиток цієї мови, особливо в начальній народній школі. А через те переслідування української преси, зачинення просвіт і рідних товариств я вважаю зъявищем не тільки небажаним, але й шкідливим з державного погляду. Я щиро переконаний, що ідея справедливости, внесена в національне питання, зміцнить Росію, збільшить її культурну, політичну й воєнну силу. Кожний почуватиме, що він живе в рідному краї, і під лиху годину боронитиме кожний клаптик рідної землі, не жаліючи життя“.

Дуже гарні слова! І хоча постановою депутатові од губернії, де 75% люду—українці, слід було би згадати за культурні потреби українців не „на приклад“, але з цього б слід і починати, та вже нехай і так! Аби всі ці свої думки д. Александров ясно і отворто заявив і з думської трибуни...

* * *

*Знов льється кров, ревуть гармати,
Лютує буря бойова,
І за синами плаче мати,
Останні сльози вилива...*

*І сумно дивиться з туманів
Зоря рожево-золота
На кров славян і кров османів,
На бій Ісламу і Хреста.
І зорі півночі з журбою
З блакиті дивляться і в млі
Про щось шепочуть між собою,
Про щось далеко од землі...*

V. Тарноградський.

Над Кодацьким порогом. (Про гетьмана Івана Сулиму).

Історичне оповідання.

II.

Поки Сулима ходив з низовими, запорожськими козаками у Чорне море, Кодацька фортеція була вибудована і коронний польський гетьман Конецьпольський, запеклий ворог козацької волі, прибув у Кодак з польськими панами й військом і справив у новій фортеції бучний бенкет, а після бенкету прикликав до себе старшину покірних йому реєстрових козаків і повів їм, разом з польськими панами оглядати замчище, глузливо похваляючись козакам у вічі, що тепер, мовляв, козацькій сваволі прийшов край.

І справді француз Боплан приклав тут всього свого досвіду, щоб зробити Кодак неборимою фортецією: глибокі як провалля були круг Кодаку рівчаки, мов добрі скирти були за рівчаками вали, а по тих валах ще була висока, дубова засіка з вікнами й дірками за для гармат та рушниць. Брама у Кодаку була тільки одна і та дуже міцна, залізом кована, а обабіч брами стояли дві башти, збиті з міцних дубових кряжів. Зі сходу й з півдня фортеція захищалася кручами

Дніпра, з півночі глибоким байраком, з заходу ж був рівний степ, що на ньому можна було далеко бачити ворогів, і з цього боку фортеція мала найглибші рівчаки, найвищі вали і найбільше по стінах гармат.

Слідкуючи за Конецьпольським, козацька старшина похмуро поглядала на міцну, небориму будівлю та на великі гармати фортеції, пригадуючи славні часи Самійла Кішки та Сагайдачного, за яких поляки не насміли б збудувати на козацькій землі фортецію, козакам на безголов'є. Тільки один сотник Богдан Хмельницький, оглядаючи замок, не засмутився з похвальби Конецьпольського, а навіть засміявся.

— Ти чому смієшся? — здивовано й гнівно спитав Конецьпольський.

— Тому, ясненькоможний гетьмане, — одповів Хмельницький, — що на мою думку все те, що людина може збудувати, людина може й зруйнувати!

Конецьпольський зрозумів, що Хмельницький глузує з його похвальби і розлютований хотів покарати за те козацького сотника і тільки зваживши на заступництво Боплана, скоро вгамувався.

Не минуло після бенкету Конецьпольського у Кодаку кількох місяців, як Січа запорожська шуміла й хвилювалася мов розбурхане море... То повернувся до Січі з своїм військом Сулима і взявся тепер здійснювати своє давнє бажання: зруйнувати Кодак і йти війною на поляків.

— Неправда панує на Україні! — говорив на раді кшовий. — Реєстрових козаків все зменшують, тай тіх пани за гайдуків собі мають і примушують допомогати ім наших братів у ярмо запрягати.

Нас, запорожців не визнають за козаків, і як тільки хто піде з Січі на Україну, зараз того пани собі у підданці беруть. Церкви православні на уніятські повертають і до унії людей наших утисками примушують. Та ще мало полякам і тієї неправди, так намислили вони винищити нас, запорожських козаків і для того збудували на нашій одвічній землі, над Кодацьким порогом, велике замчище, і як тільки Дніпром плывуть до нас з України люди, вони перепиняють їх біля порогу й калічать, а часом прямо потопляють човни з людьми, стріляючи з гармат. Чи не час нам, пани брати, нагадати полякам, що козаки вміють не тільки обороняти їх, але й за честь і права свої стати?

Січовий майдан загомнів і захвилювався... Гомін що далі більшав, перекочувався од краю до краю майдану мов грім і нарешті склався у голосні вигуки:

— Веди нас, батьку! Покажемо ляхам, що й ми маємо шаблі. Віддячимо за всі їхні кривди!

— Гетьманом нехай буде Сулима, як був Сагайдачний!

Скоро вся рада, як один чоловік, гукала:

— Гетьманом, гетьманом Сулиму!

Ті голосні вигуки розляглися по над Дніпром, і навіть у зеленій плавні одбилися луною:

— Гетьманом, гетьманом Сулиму!

Сулима сперше одмовлявся, а далі кланявся товариству, дякував і того ж дня оповістив поход на Україну.

Через два тижня новообраний гетьман повів запорожське військо до Кодака. Бурляй з тисячою козаків плыв Дніпром, а Сулима з двома тисячами йшов степом до того

місця, де річка Сура впала у Дніпро. Там обидва війська сполучилися і Сулима, лишивши козаків у діброві, сам з курінними отаманами пшов оглядати Кодак. З Гострої могили він уже добре розглядив бацти й вали Кодацького замчища і зрозумів, що з степу неможливо наблизитись до нього непомітно, а треба підходити з одного боку глибоким байраком, а з другого по під скелями Дніпра.

Як смерклося, Сулима з курінними отаманами обійшов байраком та скелями понавколо всього Кодаку, обдивився всі лощинки й всі скелі, щоб товариші знали, як підходити поночі до окопів, і умовився з курінними, де якому куріню бути під час штурму.

Повернувшись ранком до війська, Сулима загадав козакам робити драбини та рубати чагарники й гилдерев, щоб вьязати з того вьязки: над вечір же, коли у кожного козака була за плечима вьязанка хмизу, а на кожні пів сотні козаків була драбина, все військо рушило до ворожої фортеці.

У Кодаці тоді стояв повк жовнірів під командою француза, полковника Маріона. Жовніри там нудилися, не любили полковника чужинця і ремствували на Конецьпольського, що поставив їх по середині порожніх степів.

На землю впала темна ніч. Зірки ховалися за хмарами. Вітер тягнув з за Дніпра, завиваючи голодним звірем по надбережним скелям. Глибоко під горою, розбиваючи собі груди об гострі скелі, старий Дніпро голосно стогнав і ревів з пересердя на кинуту у поперек його шляху перепону, допомагаючи гудінням свого порогу козакам нечутно облягти ворожу фортецю.

Військо польське вже спало.

Спав і полковник — чужинець, нічого не відаючи про поход Сулими, і тільки вартові чатували по баштах, перегукуючись по між себе, щоб легше змагатися з дрімотою.

За темрявою ночі та через голосіння порогу, вартові не бачили й не чули, що запорожці вже облягли Кодак з усіх боків і підступають під самі окопи.

Без гомону, без галасу, то дряпаючись на скелі, то припадаючи до землі, наближались козаки до окопів з боку Дніпра і з боку байраку; з поля ж Сулима тільки оддалеки поставив три сотні вершників, щоб переймати втікачів.

Чують польські вартові, що за окопами почали пугукати сичі тай дивуються, звідкіля їх така сила налетіла, а того й негадають, що то не сичі, а гасло од Сулими, щоб починати штурм, і те гасло передавалося од куреня до куреня, навкруг окопів.

Враз по тому гаслові у рівчаки полетіли в'язанки хмизу і кожний курінь почав накидати собі через рівчак греблю, щоб нею перейти до валу. Тільки тепер зрозуміли вартові, що за окопами робиться щось непевне, а що саме, того за темрявою вони не бачили, і поки вибухнув з польського боку перший пестріл, козаки вже накидали собі греблі й бурхливими потоками посунули на шанці.

Тепер запорожці вже не мали рації таїтися, і враз навкруг Кодака збилася буча. Де хто з козаків стріляв у вартових, другі тягли до стін драбини, щоб лізти через засіки, треті рубали ті засіки сокирами, а по-де-куди намагались підпалити їх, розпалюючи хмиз.

Збився гомін і в середині Кодака. Прокинувся полковник, посхоплювались й жовніри, але поки всі

з несподіванки прочуняли та вбралися й узброїлися, козаки вже лізли через стіни, а по-де-куди вже й підрубали засіки сокирами і поробили собі пролази.

Маріонові не пощастило упорядкувати свій повк і він похапцем посилав на окопи жовнірів купками, хто скоріше узброївся... Та вже—не допомоглося, бо Сулима з двома куреннями вже вдерся у фортецію з північного боку, а з півдня вже лізли запорожці, що прибули з Бурляєм. Почався смертельний бій. Поляки зрозуміли, що їм нема куди ратуватися і билися завзято, але ще завзятіше билися козаки. Скоро у Кодаку запалали засіки й будинки, зайнялися й башти по стінах, і велике полум'я освітило криваву боротьбу братніх народів, що не змігли порозумітися й жити у згоді.

Високо, до самих хмар, сягало сьайво полум'я. Видно було його й у Самарі за великими лісами і по степах, по над Сурою та Базавлуком і навіть з далекої Хортиці; у хвилях же кодацького порога воно одбивалося то щирим золотом то гарячою кров'ю. Пополохалося сьайва пожежи птаство по гаях і завили байраками вовки—сіроманці... А брати різались уперто... завзято...

Гинули один по одному польські хорунжі, осавули й інша військова старшина. Що хвилини меншало й жовнірів, козаки ж все прибували та прибували... Нарешті поляки зрозуміли, що змагання їхні марні, попросили милосердя.

Коли гомін бойовища почав стихати, до Сулими привели полковника Маріона.

— Гетьмане!—спитали козаки.— Що чинити з цим бранцем?

Сулима глянув на полковника чужинця суворо:

— Волю нашу помагав гнобити,

а вмерти по лицарському й не спромігся? Розстріляти!

Гетьман махнув рукою, і нещасного чужинця повели на страту.

— А тепер, пани брати,—сказав згодом Сулима козакам,—руйнуйте й паліть у Кодаку все до щенту, щоб біля наших рідних порогів і згадки не лишилося про поляків!

Козаки щиро виконали наказ гетьмана і не лишили у Кодаку жодного будинку й жадного крата з засіки. Зійшло сонце й освітило руїни Кодака та купи трупу, тільки й лишилися од нього вали та рівчаки, такі великі що їх навіть не знищили століття.

Упоравшись з Кодаком і діждавши з Січі ще три тисячі товариства, Сулима через два тижня підняв своє військо до походу.

(Кінець буде).

А. Нащенко.

Лист з Кубані.

Скрізь по далеких і близьких сторонах поросходились діти України. Одних недоля занесла, а другі сами, долі свої шукаючи, позаходили по всяких країнах. Чи гірко, чи добре їм жилося в рідному краї—однаково вони сумують, за ним, і чим більше проходить часу, тим кращим і любішим здається їм рідний край... Щасливі ті діти України, що хоч далеко оселились од своєї батьківщини, але не самотою, а великим гуртом,—там вони не загинуть, не переродяться. Таким великим гуртком дітей України є Кубанське козаче військо, нащадки колишнього славного війська Запорозького Низового. Хоч які пригоди довелось перебути більше ніж за сотню років життя на Кубаньщині простим

козакам, але рідної мови, рідної пісні і рідних звичаїв вони не забули: душа простого козака зосталося жива. І коли-не коли, тай згадає козак рідну Україну, і матір—Січ, чи то рідну пісню почуючи, чи рідну книжку—історію України прочитає; чи погляне на хвилі Кубані-річки, то й пригадає Дніпро-Слауту, пригадає дніпрові хвилі, що носили на собі колись човни—чайки з славними запорожцями, його предками... Хоч як запаніло та помосковилось наше панство, старшини козацькі (не кажу про чужинців, яких присилають до нас з москалів чи инчих); одже як не запаніла наша старшина, а подивишся, то й вона щось згадає про минуле, хоч тепер і не всі одної думки про тее минуле...

Як відомо, вже поставлено пам'ятника запорожцям на Тамані, що перші прибули сюди після зруйнування Січі Запорозької. А оце почали робити заходи, щоб поставити пам'ятника запорожцям на місці Чортомлицької Січі, зруйнованої в 1709 році. Ще року 1909 наші старшини просили поради процю справу в Одеського oddіла Военно-Історичного Товариства. Голова цього товариства генерал Каульбарс балакав про це в Лівадії з самим Царем. Його Величність прихильно поставився до цієї справи і сказав, що дуже цінить цю гарну думку Кубанського війська. Тоді генерал Каульбарс сповістив Наказного Отамана, щоб справу з пам'ятником зробити офіційною. 28 декабрия цього ж 1909 року наказний отаман просив генерала Каульбарса порушити справу, щоб остров, де була Чортомлицька Січ, було дурно передано у власність Кубанського війська. На це 15 октября 1910 року голова Военно-Історичного Товариства генерал-адъютант Скалон

писав, що остров Чортомлицької Січі належить Великому Князеві Миколі Михайловичу, який дав згоду поставити пам'ятника запорожцям на його острові, але оддати цей острів у власність Кубанському військові не може, бо він належить до майоратного маєтку. Од себе г. ад. Скалон радить поставити пам'ятника на іншому місці, хоч би в містечку Никополі (Микитиному Розі), де була теж колись Січ і звідки почалося повстання Богдана Хмельницького, а на місці Чортомлицької Січі, там де була січова церква, збудувати тільки каплицю. Наказний Отаман одповів Скалонові, що поставити пам'ятника бажано на власній землі, про що має радитись з військом.

На де-який час справа з пам'ятником запорожцям на Дніпрі припинилася. Тепер ця справа знов виникла і в першу чергу постановлено: 1) запросити професора Д. І. Яворницького прочитати цієї зими в Катеринодарі лекцію про запорожську старовину. 2) Заснувати комісію для обміркування питання про вибір місця для пам'ятника запорожцям на Дніпрі. 3) Організувати весною 1913 року подорож для охочих Кубанців і згаданої комісії під приводом проф. Яворницького на місця Січей. 4) Про все це сповістити Воєнно-Історичне Товариство. 5) Як вибере комісія місце, тоді звернутись до уряду офіційно про збудовання пам'ятника запорожцям і для цього просити дозволу робити підписку в Кубанській Області і в губерніях Катеринославській, Херсонській, Київській, Полтавській і Харківській.

Газета „Кубанській Козачій Листок“, яку видає військовий Штаб Кубанського Козачого війська, дуже прихильно ставиться до думки про

пам'ятник запорожцям і в № 178 умістила про цю справу дуже тепло написану статтю. Наведемо початок цієї статі:

„Далеко, далеко, там на чудовому, широкому й могучому Дніпрі, проти села Капулівки, де впада річка Підпильна, лежить невеликий острів, що не має собі назви. Порожній, закинутий той острів. Нікому він непотрібний. Заріс кругом, скрізь пусто, і ніщо не нагадує про величне минуле могучих, завзятих

КУБАНСЬКІ КОЗАКИ.

і славних лицарів запорожців, що наводили страх на ворогів—турків, татар та ляхів.

Ніхто не загляда туди. Хіба який птах, летючи в горі, залетить на цей острів, утомлений за день, і слуха в хвилини спочинку, що йому шепоче вітер про славу бувальщину Запорожжя.

Але не забула запорожців Кубань, не забула слави своїх предків. Дух їхній витає тут серед нас

на Кубані. Не забули запорожців їх нащадки...“

Стаття кінчиться гарячим заклинком падбати про те, щоб ушанувати пам'ять Чортомлицької Січі монументом.

До статі додано план старої або Чортомлицької Січі.

Занубанець.

Про українську літературну мову.

Недавно вийшла дуже цікава книжка про теперішню нашу літературну мову. Книжка ця належить відомому українському письменникові Іванові Семеновичу Нечую-Левіцькому і зветься вона трохи чудно „Криве дзеркало української мови“. Отим „кривим дзеркалом“, на думку Шановного Автора, є теперішня літературна українська мова, якою друкуються українські журнали, такі як „Літературно-Науковий Вістник“, „Українська Хата“, недавнє „Село“ та інші. Мо-ва ця, доводить д. Левіцький, дуже одріжняється од народньої мови, якою балака наш люд; в їй повно галицьких слів і зворотів, мало кому у нас зрозумілих, а то й зовсім незрозумілих. Письменники уживають частенько нові слова, витворені дуже недоладно, уживають форми зовсім неправильні і неможливі в українській мові. І все це лихо сталосся, на думку д. Левицького, од якоїсь змови галичан і проф. М. Грушевського, які начеб то завзялись завести у нас на Україні свою книжню галицьку мову і вкупі з тим свій галицький правопис, дуже трудний для нас і незручний. Через те д. Левіцький дуже гостро нападає на проф. М. Грушевського і на всіх тих, хто пише, уживаючи слів і зворотів, принятих українцями в Галичині.

Ми згодні з Шановним Автором, що взагалі наша літературна мова ще дуже невиробчена і що мова, якою пишуть здебільшого молодші українські письменники з Галичини, а за ними й наші, таки справді погана, але нам здається, що д. Левіцький не з того кінця захо-

дить, як би слід і, безперечно бажаючи українській справі добра, він береться до тих способів, що наряд чи принесуть добро нашій справі, а особливо питанню про нашу літературну мову.

Д-ій Левіцький не з'ясував як слід фактичних обставин нашої літературної мови, не показав історії її розвитку у нас і в Галичині; через те читальник, мало тямучий в справі нашої письменницької мови і справді може подумати, ніби то існують на світі дві цілком одмінні літературні мови: „галицька“ і „українська“ і що таки дійсно професор Грушевський „заповзвся нахрапом завести галицьку книжню мову й чудернацьки й правопис в українському письменстві й на Україні і зробить їх загальними і для Галичини і для українців“.

Тимчасом справа стоїть не зовсім так, як малює д. Левіцький. Ми хоземо з'ясувати наш власний погляд на цю справу і показати, в чому бачимо помилку в шановного українського письменника. Спробуем трохи пригадати собі історію нашої літературної мови. Звісна річ, що почалась нова наша література з утворів поетичних, і дуже довго українською народньою мовою писалися тільки поезії, драматичні твори й повісті, в яких змальовувалось виключно народне життя. І коли вже молоде українське слово почало робитися поважним органом демократичних і народолюбних думок, які проводились в українському письменстві першої половини XIX віку, то все ще ніхто не робив спроби писати українською мовою розправи наукові або змальовувати тією мовою життя освічених класів. Але де-хто уже розумів, що українська мова, в міру того, як ширитиметься національне відродження

українського народу на ґрунті культурного зближення вищих класів з нижчими, здобуватиме собі в громадському житті такий самий ужиток, який колись вона мала за часів української автономії. Перший заговорив про це і перший же подав зразки наукової української мови Куліш. Уже в 40-х роках написав він український історичний роман „Чорна Рада“, виданий, правда, тільки в 1857 році. Того ж таки 1857 року Куліш пише в листі до свого приятеля, українського поміщика Г. П. Галагана: „у мене така думка, що нам би не вадило завести свій журнал, щоб дати южноруському слову громадянство. Ми збогатили московську річ словами, которих, при їх темноті науковій, у москалів не було. Тепер треба взяти своє назад з лихвою, не вважаючи на те, що господарював на нашому добрі Пушкін і інші. Оце я, оддихаючи, переложив по нашому перву пісню *Чайльо Гарольда* так, мов і на світі нема московської речі, а єсть тільки англійська да наша. Переложу і три останні, і побачите, коли не буде добре. Так само треба переложити *Гамлета*, *Вільгельма Теля*, *Геца-фон-Берліхінгена* і *Далермурську Молоду*, щоб виробити форми змужичалої нашої речі на послугу мислі всечоловічній... спасеніє нашого краю в нашому слові. Слово земляка укаже землякові, і явиться сила общественна, которі тепер немає, явиться воля й думка єдина!“ *). А в 1861 році журнал „Основа“, що виходив під ідейним керуванням Куліша, друкує початок його ж таки „Історії України од найдавніших часів“, щоб показати, як зазначено в редакційній примітці, „въ какой степени языкъ украинскій способенъ къ строному

*) „Кіев. Стар.“, 1899, кн. IX, ст. 394—50.

научному изложению столь важнаго предмета какъ исторія“ *).

Одже з 60-х років, коли українській рух виходе вже з тісних товариських гуртків та робиться рухом громадським, і українська мова почина робиться мовою літературною, в ширшому цього слова розумінні. В „Основі“ 1861—62 років бачимо вже наукові й публіцистичні статі українською мовою, повстає популярно-наукова українська література, і знов же Куліш переклада з доручення уряду державні закони на українську мову (Маніфест 19-го февраля 1861 р. і „Положенія о крестьянахъ“). Українська мова помалу входе і в уживання в товаристві людей освічених, у їх розмові й листуванні. Додати треба, що всі наші письменники додержувались у своїх писаннях центральної української говірки, так званої Ківо-Полтавської, себ то мови Шевченка і Котляревського. Навіть такі письменники-подоляне як Свидницький та Руданський уміли вибитись вище свого подільського провінціалізму, і їхні писання й тепер зрозумілі кожному на всьому просторі українських земель.

Коли ми згадаємо, яку велику вагу в ділі українського відродження мала устна народня словесність, коли ми візьмемо на увагу, що більша частина видатних українських письменників працювала над етнографією, збираючи й записуючи з уст народу пісні, казки, вірування та інше, коли на останку пригадаємо, що Котляревський вчив народню мову на вечерицях і досвітках, що Куліш пішки сходил усю Київщину, записуючи етнографічні матеріали, а Марко-Вовчок виучувала мову од сільських бабів на кийвському базарі,—то нам ясно

*) „Основа“, 1861. IX, ст. 79.

стане, чому українська літературна мова давніших часів була так близькою до народної, і через що така чудова мова у Марка-Вовчка, Івана Нечуя-Левіцького, Стороженка, Мирного: вони черпали живу народню мову з самого її джерела і, користуючись з її багатства, широко захоплювали в своїх писаннях усі сторони громадського життя й побуту.

Але український рух, який широко розкорінився на початку 60-х років, швидко був припинений і загальмований. І з того часу аж досі тягнеться та сумна історія гонення на українське слово на українській землі. Українську мову вигнано з популярної літератури, з народньої школи, а року 1876 і зовсім заборонено для печаті. Так що в той же час, як народня мова, позбавлена натуральної опори у школі і в письменстві, усе більше губила свою чистоту, піддаючись помосковленню, література українська мусила шукати собі притулку десь за кордоном і знайшла його—у Галичині.

В Галичині довго панувала польщи́зна або церковно-славянська мертвечина, але коли спочатку 60-х років галицька інтелігенція познайомилась з українськими письменниками, особливо з Шевченком, там почався живий народолюбний рух, а разом із тим і рішучий зворот до живої народньої мови, початок чому поклав ще Шашкевич у кінці 30-х років. Молоді галицькі народовці починають видавати журнали, де передруковують твори українських авторів і друкують свої власні, писані народньою мовою. Зразком мови служить для галичан Шевченко, козацькі думи і вся відома тоді українська література. І хоча основою мови галицьких письменників є

всеж таки їх власна галицька народня говірка, однак книжня мова галицьких українців 60 і 70-х років зовсім зрозуміла для російського українця і куди краща за мову якого небудь сучасного д. Євшана, це справжнє страховище, од якого у нас публіка одвертається просто з огидою. Ось беру на зразок уривок з „Бесіди Володимира Барвінського“, виголошеної у Львові на роковинах Шевченка в 1875 році:

„Тарас Шевченко—його вікопомні твори—його дух безсметний—се дух нашого народу, бо Тарас Шевченко перший зрозумів і порушив всі струни духа народнього, що самотою досі крився у курних хатах оддалік від цивілізованого світу. Тарас Шевченко перший роздер грубу заслону, що довго вкривала нашу минувшість історичну, і викликав нове життя довго завмерлого духа, а всказуючи нам нові дороги народнього прямування—стався творцем нового життя нашого народу. Оттому то ім'я Тараса Шевченка так тісно вяжеться з нашим народом і з нашою історією, що почитаючи пам'ять нашого незабутнього Кобзаря, тим самим величаємо історичного духа нашої народности, признаємо безсмертність нашого народу і стаємо поборниками нашого ідеалу народнього“... *) Порівняйте тепер цю мову з мовою д. Євшана в його статтях про Шевченка, друкованих торік в „Укр. Хаті“! Ріжниця буде дуже велика. Але все ж таки треба знати, чом така ріжниця могла виникнути за яких 35 років. Виникла вона найбільше ось через що.

Хоча український літературний рух, переслідований у Росії, і перенесено до Галичини, але вплив мо-

*) Бесіда Володимира Барвінського, у Львові, 1875, ст. 3—4.

ви українських письменників на галичан чим далі, усе ставав слабшим: з одного боку через те, що самі наші письменники, не маючи змоги вільно й натурально розвивати своєї мови, не завжди потрапляли на вірну путь, частенько губили розуміння духа народної мови і самі готові були позичати в галичан готові форми і слова, не дуже щасливо утворені; з другого ж боку українська мова у Галичині хоч і зробилась загально прийнятою та витіснила старе „язичіє“, але почала зазнавати на собі дуже сильного впливу мови польської й німецької. Як би українська мова у Росії весь час могла розвиватись нормально, та як би не було тих кордонів, що переділили Україну од Галичини так, що ні одної книги не можна було переслати до нас з Галичини, хоч би того самого Котляревського, як би не було, кажу, оцих важких перешкод для взаємного порозуміння і літературних зносин, то спільна літературна мова і для галичан і для українців вироблялась би спокійно, і певно не було б такої різниці між мовою українських письменників у Росії і в Галичині, як оце ми бачимо.

Українські письменники, що друкували свої твори по галицьких виданнях, не могли так впливати на галичан щоб вони не одхилилися потроху од мови України наддніпрянської. Це важко було робити, коли майже не було зовсім живих зносин між людьми. Навіть вони сами мусили скоріше підлягати галицькому впливові. Наприклад, Драгоманов, мову якого ми вважаємо за найкращий зразок наукової української мови, під кінець, коли йому доводилось друкувати свої писання виключно у галицьких виданнях, почав писати більше вже

на галицький зразок.

Таким чином, силою нещасливих обставин, з кінця 70-х років розвиток літературної української мови був перенесений на галицький ґрунт, і щож тут дивного, коли тая мова почала тепер будуватись не на ківво-полтавській, а на львівсько-коломиїській оонові! Хоч дивного тут не було нічого, але це було сумне для дальшої перспективи нашої мови, бо було ясно, що літературна українська мова, вироблена на галицькій основі, не дуже то стане придатною для ширших мас українського народу в Росії, тоді як тут упадуть заборони над українським словом. Це ясно розумів небіжчик Грінченко, коли писав свої високоцінні статті про мову в „Зорі“ 1892 року. Відповідаючи своїм галицьким опонентам, які казали, що можуть існувати опрічні „українська“ і „галицько-руська“ мови, Грінченко гаряче обстоює єдність мови в ім'я єдності України і українського народу. Він доводить, що основою літературної нашої мови повинна бути мова величезної більшости народу, який балака мовою Квітки, Шевченка і Марка-Вовчка; він пригадує, що так дивились на справу Максимович, Костомаров і навіть галицький журнал 70-х років „Правда“, яка писала, що треба виробляти чисту літературну мову, беручи за основу народню мову великої більшости русинів, себ-то мову наддніпрянської України, і що інакше воно не може бути. Грінченко каже у своїй статті: „становлячи виразно принцип однієї українсько-руської літератури та мови, ми не можемо не признавати, що істніло та й істніє чимало обставин, через які українсько-руська літературна мова придбала у Галичині особливий колір. З цими обставинами мусимо

рахуватися. Але що обставини, то обставини, а що ми, то ми! Прийшов тепер час, коли мусимо дбати про єдність, про один духовний напрям, а значить і про одну літературну мову... Правда єсть, що на Україні російській не сила тепер бути літературі, але правда також і те, що література з України російської іде в Україну австрійську... Всі ми пишемо з помилками, здебільшого з москалізмами, але все ж мова у письменників з України російської чистіша, ніж у письменників з України австрійської.*) Одже Грінченко радить галичанам старатись наблизитись до мови Квітки та Шевченка.

Одначе ніякі поради не могли допомогти там, де життя випередило розвиток мови, а це так було і в Галичині, і в Росії. Галичанам не довго довелось кохатись в етнографії і вчити народню мову по її джерелах, їм зразу треба було ставати до політики, до публіцистики, до просвітньої й до наукової роботи. Для всього цього треба було мати вироблену мову. Галицькі українці, навіть і за допомогою українців з Росії, не спромоглись виробити ні доброї мови, ні навіть доброго правопису, бо завівши замість української „кулішівки**” або „етимології“ новий „фонетичний“ правопис, вони завели ще більшу мороку, ніж яку мають росіяне з своїми „ятями“ та „ерами“. А на Україні російській національний рух почав з кінця 90-х років рости так швидко, що мова не могла за ним встигати. Українська молодь, яка рішуче одкинула думку про придатність укр. мови тільки „для домаш-

нього вжитку“, як гадали старі „українофіли“, постановила зробити укр. мову мовою товариського і громадського життя. Але їй ніколи було виучувати народню мову і творити мову літературну (тим більше, що до „етнографізму“ ставилися з найбільшим призириством): їй треба було притьмом перекладати Маркса та Енгельса, складати партійні програми, і для цього мусила вона позичати готові форми галицької книжної мови і правопису. Переймаючи цю мову, і додаючи до неї ще певних москалізмів, вірували, що це й єсть „українська“ мова, зрозуміла кожному дядькові, за цю мову роспинались, ввели її у товариські, у домашні стосунки. До цієї мови мусили пристосовуватись і письменники, поети, публіцисти. За гарячими інтересами біжучої хвилі куди там було до філології, до чистоти мови! При таких обставинах упали заборони проти укр. слова і мусила народитись українська преса.

(Кінець буде).

М. Жученко.

Кубанські (Чорноморські) козаки.

(до малюнка на ст. 301).

Кінець 1906 року ознаменувався в житті кубанських або чорноморських козаків надзвичайною подією: було скликано військову раду, щоб порішити дуже важну справу з землею. А треба сказати, що військова рада не збиралась уже більше ста літ, з того часу як у перше прибули запорожці на береги Кубані.

Кубанське військо поділяється на чорноморців (прямих нащадків запорожців), лінейців і закубанців. Останні в масі уявляють з себе найбільшій елемент. Через різні історичні умови земля була поділена між козаками не рівно. В одних станицях козаки володіли паєвими наділами, у 12—15 десятин, а по інших станицях наділи складаються усього з 2½ або 3 десятин.

Особливо бідували закубанці, що жи-

*) „Зоря“, 1892, № 16, ст. 314.

**) Той правопис, що його завів Куліш. Цим правописом друкуються тепер сливе усі часописи на Україні, окрім „Літ.-Наук. Вістника“. Етимологія—старий правопис з ъ-ми та ъ-ми.

вуть в нагорних станицях, бов їх найкращі землі були роздані колисьусяким чиновним особам, що служили на Кавказі. Військовий уряд заплугався у земельних справах і не міг дати їм ладу.

І ото, щоб якось рослутати земельну справу і наділити землею бідніші станиці, було скликано в докабрі 1906 року військову раду. Рада ця складалась з депутатів од станиць, по два одкожної. Вибрали депутатів усі козаки, яким минуло вже 21 год віку. Усього депутатів було вибрано 506 *). Рада засідала 17 день. Головою ради було обібрано Ф. А. Щербину, письменника, зем-

цями, линейцями і закубанцями. Землі одних районів пішли на те, щоб наділити станиці з других районів. Землю переділили так, щоб вона на всіх припадала більш—менш рівно і справедливо. Найменший наділ на душу було установлено у 21½ десятини. Чорноморці уступили 32000 десятини ріллі закубанцям а за те їм дано 30.000 дестин лісу.

Щоб правити цим лісом 8 станиць (курнів): Донська, Пешківська, Корсунська, Васюринська, Титарівська, Марьянська, Величковська і Елизаветинська вибрали од себе уповноважених. На нашій фотографії і знято оцей зїзд уповноважених, які порядкують громадським лісом.

Новини нашого письменства.

Лѣтопись Екатеринославской Ученой Архивной Комиссии. Выпуск VIII. Кв. 1912 г.

Цими днями вийшов VIII-й випуск „Лѣтописи“ Архивної Комісії у Катеринославі. Цей випуск, як і ті, що виходили раніше, сливе увесь присвячений місцевій і взагалі українській старовині, письменству й етнографії. З окремих статтів зазначимо такі.—Біографія українського етнографа Я. П. Новицького (з портретом). Дві статті, присвячені Шевченкові: „Народная душа въ твореніяхъ Т. Г. Шевченка“—Миколи Бикова, і „Запорожцы въ поэзии Т. Г. Шевченка“—Д. І. Яворницького. Стаття Д. Дорошенка „Козацкія могили подъ Берестечкомъ“. Збірка народних переказів, записаних у Катеринославіні Я. П. Новицьким: „Духовный міръ въ представленіи малорусскаго народа“. Розвідка В. Біднова „Документы, относящіяся къ истории Екатеринославской Духовной Семинарии“. В оцій розвідці зібрані матеріяли до історії тих часів Катеринославської семінарії, коли вона перебувала у Полтаві, і коли у їй вчився батько нової української літератури Іван Петрович Котляревський.

В спискові учнів Катеринославської семінарії зк 1788 рік по „школі богословія“ знаходимо в рубриці „кто имянно и какого званія“ запис: „Иванъ Котляревскій Полтавскаго уѣзда сынъ умершаго канцеляриста города Полтавы Петра Котляревскаго“. В рубриці „коликкихъ отъ роду лѣтъ“ показано число „20“. В рубриці „въ наукѣ имѣють-ли понятіе и успѣхъ и когда вступили въ семинарію“ стоить—„понятенъ и успѣха благонадежнаго. 1780 года февраля 13 дня“. Що до „какого состоянія и поведенія“ сказано: „порядочного“. Оці нові відомості

Фигура Кобзаря на памятнику цариці КАТЕРИНІ ІІ у Катеринодарі.

ського статистика, великого знавця українського народнього життя і історика Кубанського козачого війська.

Рада совісно виконала своє завдання. Вона пильно розглянула земельну справу і справедливо, по товариськи вирішила її. Бідніші станиці, особливо закубанські, були наділені землею з запасних військових земель. Рада скасувала різницю між чорномор-

*) Про цю раду вийшла окрема книжочка „Войсковая Рада“, видана в Катеринодарі 1907 року, 29 стор., ціна 15 коп.

дозволяють більш точно встановити час, коли Котляревський родився і коли вступив до семінарії. Так, в найповнішій досі біографії д. Стешенка*) сказано, що Котляревський „поступив в 1781 году в Полтавскую семінарію“, так само, як і що-до народження показано рік 1769. Тепер по цих даних установлюється, що наш поет народився 1768 року і до семінарії вступив 1781.

Чимало цікавого дає полемічна розвідка д. Біднова про запорожця Микиту Коржа, що з його уст архієпископ Гавриїл записав відоме оповідання про Запорожжа і видав 1842 року під назвою „Устное повѣствованіє“. Д-ій Данилов у невеличкій статі про Н. Д. Мізку, яко рецензента Катеринославського театру 40-х років, подає деякі звістки про трупу Зелінського, яка грала в Катеринославі в сорокових роках і ставила між иншими, українські пьєси: „Наталка-Полтавка“, „Москаль-Чарівник“ і „Сватання на Гончарівці“. Сам Зелінський славився своєю грою в ролях Виборного і Шельменка-Деньщика. „Малоросійськія роли, каже Мізко, право, какъ будто для него пишутся“.

В одділі документів і матеріалів розміщено чимало заміток про Катеринославську і взагалі про українську старовину.

*) И Стешенко. Иванъ Петровичъ Котляревскій, авторъ украинской „Энеиды“ (Критическая біографія). Кієвъ 1902.

3 українського життя

у Катеринославі.

Концерт катеринославської „Просвіти“ одбудеться 11 декабрія в залі Англійського Клуба; хор під орудою В. Петрушевського проспівает ряд колядок; перед тим промовить Д. Дорошенко вступне слово „Колядки і їх релігійно-побутове значіння“. Потім той же хор виконає „Вечерниці“ Ніщинського—на сцені, при повній обстанові. Виступить також „троїста музика“ під орудою д. Динабургського. Після концерту танці. Білети задалегідь продаються в книгарні М. Лозинської на Проспекті.

Українська театральна вистава. 6-го декабрія в залі „Ogniwo“ гурток українських артистів під орудою М. Васюка виставляє пьєсу „Безталанна“ Карпенка-Карого. Весь прибуток піде у фонд на збудовання учительського будинку в Катеринославі т-ва допомоги народнім учителям.

Українська декламація на концертах у Катеринославі. На деяких добродійних концертах, які одбилися в цьому сезоні виступали з українською декламацією д-ка Н. Дорошенко і д. Г. Денисенко. Декламували вони на концерті, упорядкованому для допомоги студентам Горного Інститута і на концерті кийвського оперного співака Пл. Цесевича—на користь т-ва приказчиків. Декламація мала великий успіх.

Редактор-видавець К. КОТОВ.

В КНИГАРНІ М. ЛОЗИНСЬКОЇ У КАТЕРИНОСЛАВІ

ВЕЛИКИЙ ВИБІР УКРАЇНСЬКИХ КНИЖОК ДЛЯ ДІТЕЙ ПЕРЕД РІЗДВОМ.

Там же продаються усі новинки української літератури, одривні календарі „Часу“, листовні картки, портрети Шевченка та инше. Продається збірник С. Черкасенка „Ялинка“.

На
1913 р.

Приймається передплата

на велику двохтижневу газету

На
1913 р.

ІЛЮСТРОВАНА УКРАЇНА.

„Ілюстрована Україна“ буде виходити з 1 січня 1913 р. що—другої суботи у Львові на взір великих європейських ілюстрованих журналів. Часопись присвячена найважнішим справам української літератури, штуки, театрові, музиці, науці, культурним інституціям. Ілюстрації будуть давати весторонній образ життя цілої України. Крім знімок з України будуть також ілюстрації до всіх важніших подій в світі. Напряма безпартійний, всеукраїнський.

Всіх Українців просимо присилати вже тепер фотографії з українського життя як знімки з артистичних творів, краєвидів, українських домів, театральних вистав і дружин, з січового та сокілського життя, всяких курсів, свят, прогулок і т. д.

Передплата на рік: в Австрії 8 карб., в Росії 5 карб., Німеччині 8 марок, Америці 3 доларі. Поодинокі число коштує у Львові 32 сот.

Адреса редакції і адміністрації: «Ілюстрована Україна» у Львові, ул. Сербська, ч. 15. II. поверх

Одвічальний редактор: *д-р Іван Крип'якевич.*